

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Богословсько-історичного
науково-дослідного
центру імені
архімандрита
Василя (Проніна)

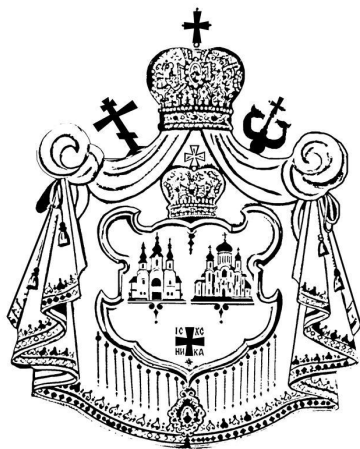
*Сучасні роздуми про первородний гріх
Життєвий шлях архімандрита Василя (Проніна)
Відродження і Воскресіння
Устав Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря
Матеріали наукової конференції
до 650-річчя Мукачівського монастиря*

№1
2011

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)

Присвячується
100-річчю з дня народження
архімандрита Василя (Проніна)

**За благословенням
Високопреосвященнішого Феодора,
архієпископа Мукачівського і Ужгородського**

УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
МУКАЧІВСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЄПАРХІЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)**

№1

Всеукраїнське державне видавництво
«Карпати»
2011

ББК 86.372
УДК 281.93
Н-34
ISBN 978-966-671-296-0

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
Наукові записки
БІНДЦ
№1

Видавничий відділ
Мукачівської Православної єпархії

Керівник редколегії:

Високопреосвященніший ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський

Члени редакційної колегії:

Юрій Данилець,
к.і.н., доц. каф. іст. України УжНУ, директор БІНДЦ
Олександр Монич,
к. богосл., вчений секретар БІНДЦ, протодиякон
Олександр Гук,
к. богосл., протоієрей
Василій Юрина,
редактор журналу «Православний Літопис», протоієрей

Рецензенти:

Данилюк Д.Д., доктор історичних наук, професор
Федака С.Д., доктор історичних наук, професор

Відповідальний за випуск:

Високопреосвященніший ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський

Комп'ютерна верстка — Олег Машика
Коректура — Наталія Дичко

Відгуки та пропозиції просимо надсилати за адресою:
Україна, 89600, м. Мукачево, вул. Єпархіальна, 12.
Тел./факс: (03131) 2-14-61; 2-15-15.
Моб.тел: 050-692-87-81, 050-186-53-23.
E-mail: bindc@ukr.net

Данилець Ю.

Ігуменя Параскева (Прокоп) –
настоятелька Мукачівського монастиря..... 153

Делеган М.

До питання щодо оригінальності (достовірності)
грамоти Феодора Корятовича 1360 року..... 163

Протоіерей Олександр Гук

Актуалізація православної віри в контексті історії
Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря..... 171

Канайло С.

Життєвий шлях та пастирське служіння духівника
Мукачівського монастиря Арсенія (в схімі Стефана (Зейкана)..... 175

Протодиякон Олександр Монич

Настоятельниці Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря..... 179

Пагіря В.

Духівник Мукачівського монастиря, архімандрит Василій (Пронін)..... 189

Світлинець А.

Життєвий шлях та церковне служіння єпископа Іоанікія (Зейкана)..... 194

Протоіерей Димитрій Сидор

Роль Мукачівського монастиря у збереженні Православ'я і у формуванні
національної самосвідомості руських Верхнього Потисся..... 196

Федака С.

Федір Корятович: до питання генеалогії..... 209

Філіпов О.

Припинення релігійного переслідування
герцогині Софії Баторі у 1669 році..... 219

Кічера В.

Ігумен Анатолій Кралицький (1834-1894) як історик монастирів..... 226

РЕЦЕНЗІЇ БІНДЦ

Данилець Ю.

Рецензія: Диякон Олександр Монич. Марамороська святиня:
Нариси з історії Грушівського монастиря..... 233

Юрій Данилець

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України УЖНУ*

**Ігуменя Параскева (Прокоп)
(30.04.1896-4.04.1967)**

На Закарпатті з давніх-давен діяло чимало православних монастирів. Згідно історичних джерел, всі вони були чоловічими. Зачинателькою жіночого православного чернецтва слід вважати ігуменю Параскеву (Прокоп) (в схимі Ніну).

Ігуменя Параскева (в миру Юліанія Іванівна Прокоп) народилася 30 квітня 1896 р. в с. Іза (нині Хустського району Закарпатської області). Її батько, що мав прізвище Хвуст, рано помер. Мати дівчинки – Марфа Щербан, залишившись з двома дітьми, вийшла заміж за Івана Прокопа. Коли Юліанії виповнилося півроку, мати помирає. Батько одружився у другий раз на Марфі Курті, що походила з сусіднього с. Кошельова. У другому шлюбі народилося четверо дітей; дві дочки вийшли заміж, а наймолодша Валентина пішла в монастир.

Дитинство Юліанії минало у той час, коли жителі с. Іза відкрито заявили про свій вихід із унії. Угорський уряд жорстоко переслідував православних, організовуючи проти них судові процеси. Селяни таємно збиралися, читали церковні книги, молилися. Один із таких молитовних домів був у дядька Юліанії – Максима Прокопа¹. Інок Олексій (Дехтерев)² так описував дитинство майбутньої подвижниці: «У него была племянница, восьмилѣтняя Іуліанія Прокопъ, очень серьезная и развитая не по лѣтамъ.

¹ Максим Прокоп – учасник Першого Мараморош-Сиготського процесу. Помер у 1907 р.

² Згодом єпископ Пряшівський.

Въ эти свои младенческие годы она уже чуждалась игръ, все болѣе уединяясь и раздумывая надъ суетностью человѣческой жизни. Рѣшительно всѣ замѣчали особенность этого ребенка, не знавшаго общаго всему дѣтству веселья. Однако, нельзя было сказать, чтобы Іуліанія была замкнута, угрюма, непривѣтлива и несловоохотлива. Наоборотъ, она была рѣзва и ласкова, любила общество, трудъ и бесѣду; она уединялась только отъ игръ и пустой болтовни, отъ пересудовъ и злословія, отъ всего грубаго и легкомысленнаго»³.

Одного разу вона запитала свого дядька: «Чи можна жити так, щоб ніколи не виходити заміж?» І дядько відповів малій племінниці: «Звичайно, можна. Так жили великомучениці Катерина, Варвара і Параскева». З того часу Юліанія стала регулярно відвідувати всі молитовні збори, що таємно відбувалися у селі. В душі вона поставила собі за мету стати монашинею.

У рідному селі у 1908 р. Юліанія закінчила шість класів народної школи⁴. Навколо неї починає формуватися невелика група дівчат, які прагнули до молитви та чернечих обітниць. В 1911 р. дівоча громада налічувала вже 12 осіб. Існує думка, що дівчата намагалися виїхати до Росії для вступу в один із монастирів, але були на кордоні повернуті додому.

Спочатку вони збиралися для молитви в одного із селян, а згодом вирішили побудувати собі будинок за межами села. Ділянку під майбутній жіночий монастир пожертвував Петро Симулик, вона знаходилася в урочищі «Карпутлаш». На тому місці тепер розташований Свято-Миколаївський чоловічий монастир. Дівчата зібрали гроші та придбали невеликий будинок, який перевезли в назване урочище. «Душой этой группы была Иулиания Прокоп, которой в то время исполнилось всего лишь пятнадцать лет. Она по-прежнему лелеяла мечту быть только монахиней и никем больше, под ее влиянием находились и ее подружки»⁵. Коли були зведено стіни майбутньої обителі жандарми зруйнували будинок та заборонили продовжувати роботи.

«Тогда неутомимые искательницы иноческого жития купили сарай на пустыре в густом кустарнике и, оборудовав его, поселились в нем и в те-

³ Алексій (Дехтерев), инок. Сокровище неоцененное (Очерк православного девичьяго монастыря в Липше на Подкарпатской Руси). – Ужгород, 1936. – С. 5.

⁴ Василий (Пронин), архимандрит. Игуменья Параскева // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 18.

⁵ Харлампов П.К истории православного монашества в Закарпатье // ЖМП. – 1957. – №5. – С. 63.

чений года жили по правилам строгого монашеского общежития»⁶. Однак жандарми довідалися про існування чернечої громади і схопили майбутніх монахинь. Ігуменя Параскева у 1934 р. згадувала: «Въ декабрь 1912 года, ночью, когда мы все спали, вломались въ нашу обитель 6 жандармовъ, не разрѣшили намъ и одѣться, но такъ, какъ мы встали съ постели, попроварили насъ въ сельскую хижу, гдѣ сорвали съ насъ платье и съ толстыми бигарями били насъ всю ночь. Плакали только нѣкоторыя, а большинство насъ радовались, что намъ приходится страдать за Иисуса и за русскую православную вѣру. Мы при побояхъ крестились и пѣли пѣсню: «Иисусе мой прелюбезный». Фамилии жандармовъ, которые насъ мучили: Прикопъ, Цавьеръ, Ковачъ, Фейеръ, а остальныхъ двухъ не помню. Эти жандармы били, мучили насъ и издѣвались надъ нами ужасно. На утро, стѣны сельской хижи были обрызганы кровью. Днемъ жандармы водили насъ полуголыхъ, босыхъ, окровавленныхъ съ растрепанными волосами по улицамъ Изы, потомъ повели насъ насилу къ уніатскому священнику Андрашу Азари, который насъ «отцовскими» словами убѣждалъ: «Вы страшно заблудились, ибо православна вѣра шизматичка, поганска и Вы въ той вѣрѣ пропадете». Какъ бы уніатскій попъ не старался насъ убѣждать, все было напрасно, ибо мы рѣшили жизнью пожертвовать за русское православное дѣло и уговорить насъ нельзя было»⁷.

На другий день дівчат відпустили додому, але вони знову відправилися до свого будинку. Через три дні жандарми знову навідалися до них. Насельниць було схоплено, а споруду зруйновано. Щоб змусити молодих подвижниць відступити від православної віри, жандарми «придумали имъ такое мучение, о какомъ читаемъ въ страданіяхъ 40 мучениковъ Севастійскихъ: вогнали ихъ зимой в реку и держали въ ледяной воде»⁸.

Восени 1914 р. Юліанія Прокоп з соратницями знову були піддані жорстоким побоям та ув'язнені в хустській в'язниці на шість тижнів. Коли російські війська зайняли Сигот, угорці залишили Хуст. Ігуменя Параскева згадувала: «Изъ Хуста мадыарское войско бѣжало, даже и тюремщики

⁶ Шабатин И. Памяти основательницы и кормчей закарпатского женского монашества // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 22.

⁷ Іосиф В. Живыя мощи // Русская Земля. – 1934. – 7 июня. – С. 2-3.

⁸ Бескидский. Изъ исторіи возстановленія Православной веры в южно-карпатской Руси // Православный Русскій Календарь на 1930 г. – Владимірова на Словенску, 1929. – С. 58; Аристов Ф. Карпаторусскіе писатели. Том первый. – Москва, 1916. – С. 136; Igumena Paraskeva (Prokop), v schime Nina // Nlas pravoslavi. – 2005. – №6. – С. 12.

не остались въ Хустѣ. О насъ трехъ⁹ забыли и оставили насъ однихъ; мы за одну недѣлю не выходили изъ тюрьмы; за это время мы, не ѣвши, не пивши, днемъ и ночью молили Господа, чтобы укрѣпилъ нашъ народъ духомъ и силой бороться за православную вѣру. Намъ удалось высвободиться изъ тюрьмы, благодаря тюремщику, который вернулся въ Хустъ. Онъ очень сочувственно отнесся къ намъ»¹⁰.

Після відступу російських військ на Закарпаття знову повернулася угорська адміністрація. Протягом усього 1917 р. Юліанія Прокоп та інші дівчата мусли три рази на день відмічатися в сільській жандармерії. Закінчувалася війна, Австро-Угорщина та її союзники програвали. Угорці розпочали жорстокий терор проти всіх, хто намагався якимось чином опиратися їх режиму.

Важливі спогади ігумені Параскеви записав М.Упоринець: «На Крещение 1918 года, рассказывала матушка игуменя, возвращаясь из казарм, увидела я Михаила Сомоша, который стоял около своего дома и спросила его, не вернулся ли уже из тюрьмы Димитрий Кемень, которого дом был рядом с ним. Он мне ответил: ещё нет. Вдруг слышу, хворост у плота трещит и нараз к нам выскочили два жандармы, которые сховалися под плотом у Кеменя. Взяли нас с Михаилом и повели в казармы. Привели туда же и Михаила Симулика, у которого в то время был молитвенный дом. Тых двух побили и послали в сумасшедший дом, а меня зачали бить воловьей жилой с оловом на конце. Били по лицу и разбили в носу все косточки, а я всё стою и молчу. Один жандарм говорит: «Молчишь, пожди, змея, будешь ты у меня плакать!»...

Повалил меня на пол. Я упала на бок. Он вскочил на меня обоими ногами и я почувствовала, во в боку у меня что-то хруснуло и я застонала. «Ага, застонала». Я опять молчу. Жандарм мне кричит: «Встань!» Я встала молчу. Он выдернул саблю и ударил меня по голове. Рассек мне голову и из раны полилась кровь. Всё как бы закачалось вокруг меня, но я ещё стою. Повели меня к студне и зачали лить на голову воду. Тут я перестала видеть и чувствовать и упала. Отнесли меня в пивницу и зарыли в песок, только голову оставили наверху. На три дня приставили ко мне сокачку, чтобы она следила по зеркалу, есть ли на нём от дыхания роса. На третий день

⁹ Юлія Прокоп, Анна Мадяр, Марія Щербан.

¹⁰ Иосиф В. Живыя мощи // Русская Земля. – 1934. – 7 июня. – С. 3.

хотели меня бросить в воду; вытягли из пивницы и стали смотреть – жива ли я ещё.

Каким то железом стали открывать мне рот и сломали зуб. Вот этот, – показала мне матушка, – ещё и корень остался. От боли я как бы немного опамятовалася и, не глядя, ударила на отмашь рукой. Попала прямо в лицо тому жандарму, который мне сломал зуб. Так сильно тогда упала моя рука на него, что он потом целый месяц в больнице был. Тут из головы у меня снова полила кровь и залепила мне очи: я перестала видеть и чувствовать. Отнесли меня, но теперь уж не до пивницы, а оставили на кухне. Начали делать искусственное дыхание, давали чай с ромом, очи мои промыли: на утро я уж стала видеть. Водили меня по кухне – учили ходить, поддерживая под руки.

На пятый день положили меня на носилки и отнесли к нам во двор. Был вечер, темно, зима лютая. Положили меня во дворе около хаты и ушли. Никто не видел, как меня принесли. Отец мой был тогда под оборотом, где молился. Там мы сделали такое тайное место, где всегда молились. Отец меня очень любил и всё время молился о моём спасении. Обещал, что если я буду жива, он меня Богу отдаст. Кончил отец молиться и пошёл до хаты. Когда увидел меня, подошёл и спрашивает: «Ты, дочь?»

Понес он меня до хаты. А у нас там собрались тогда малые девчата 4-6 лет. Может быть 10 их было. Они все тоже молились за меня, чтобы Бог открыл, где я. Отец не хотел им меня показывать, потому что у меня всё лицо было в крови и они бы испугались. Он им сказал только: «Нашлась, слава Богу, Юлиана. Она есть хвора. Теперь идите спать и молитесь, чтобы Бог её исцелил».

Кровь из головы у меня всё не унималася. Отец побежал к военному доктору и привел его. Доктор посмотрел и сказал, что буду жить только три часа, потому что кость на голове разрублена и повреждена мозговая оболочка. Отец и все наши начали со слезами молиться. Я тоже молилась. Три часа прошли, я всё живу и как бы лучше мне стало. Тогда тот доктор начал меня лечить. В носу все косточки разобрал и сложил все снова, как нужно. Стала я выздоравливать, начала ходить. Через три недели иду по улице и встречаю жандармов. Один из них, тот самый, что мне саблей голову разрубил, спрашивает меня: «Это ты, Юлиана?» Отвечаю – я. Что вам нужно? Он побежал к нам до хаты и удостоверился, что то действи-

тельно я. Жандармы думали, что я давно уже умерла, В хате у нас этот жандарм бросил на землю своё ружьё и сказал: «Уже николи никого не буду бити. Вижу, что милость Божья с вами!»¹¹.

Після завершення Першої світової війни Ізу на деякий час зайняли румуни, а з вересня 1919 р. тут почали хазяйнувати чехи. Наприкінці 1922 р. Юліанія Прокоп важко захворіла. У зв'язку з цим її було вирішено постригти в чернецтво. З благословення єпископа Досифея (Васич) 10 березня 1923 р. постриг звершив ієромонах Амфілохій (Кемінь). Після прийняття чернецтва хвороба вмить відступила. За словами архімандрита Василя (Проніна), після постригу монахиня Параскева деякий час провела в монастирі Жабки¹² в Бесарабії¹³.

Однак монахиню Параскеву не полишав задум створити жіночий монастир на Закарпатті. Від цієї ідеї її спочатку відговорював єпископ Досифей (Васич). Він пропонував переселитися молодим подвижницям до Сербії, до монастиря в Хопово. Приблизно в цей час о. Пантелеймон (Кундра), який служив у с. Липча та Липецька Поляна, знайшов для монастиря відповідну ділянку. Ця місцина знаходилася недалеко від с. Липча та належала вдові Степана Вакарова. Частина землі була подарована власниками, а частину черниці придбали за свій кошт. У 1924 р. монахиня Параскева разом із сестрами офіційно звернулися до єпископа Досифея з проханням про заснування монастиря¹⁴. Владика підтримав прагнення черниць та дав згоду. У листі до ігумена Амфілохія (Кемінь) він писав: «я весьма радуюсь тому, что и Карпаторусские сестры хотят жить жизнью, посвященною Господу Богу, и что я им помогу, насколько это буде возможно»¹⁵. Для набуття досвіду по організації чернечої громади монахині Параскева та Февронія поїхали до Сербії. З листа Патріарха Сербського Димитрія до єпископа Досифея дізнаємося, що дві монахині були прийняті у монастир

¹¹ Упоринец Н. РУССКАЯ ВЕРА В КАРПАТАХ // http://www.ukrstor.com/ukrstor/uporinez_rusvera.htm

¹² Жабський Свято-Вознесенський жіночий монастир. Розташований в с. Жабка району Флорешт, Республіка Молдова. Заснований як печерний чоловічий монастир приблизно в серед. XVII ст. Повновлений у 1770 р. У 1916 р. монастир перетворено на жіночий. У 1918 р. в монастирі проживало 208 насельниць. З 1918 по 1945 рр. перебував у юрисдикції Румунської православної церкви. Діяв протягом усього радянського періоду. У 2008 р. в монастирі проживало 48 чол. Мелинти М., прот. Содоль В. Жабський. Православная Энциклопедия // <http://www.pravenc.ru/text/182181.html>

¹³ Василий (Пронин), архимандрит. Игуменья Параскева // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 18.

¹⁴ Там же. – С. 70.

¹⁵ Там же. – С. 69.

Куведжин¹⁶ на Фрушкой горі¹⁷.

5 червня 1925 р. відбулося освячення місця під монастир. За один рік було збудовано церкву, два корпуси, кухню, трапезну, майстерню¹⁸. 15 травня 1926 р. владика Досифей провів перші збори монахинь, на яких було затверджено настоятелькою монастиря Параскеву. У 1928 р. монахиня Параскева розпочала роботу над монастирським статутом, який було затверджено у 1931 р. Єпископ Йосиф (Цвієвич) 28 грудня 1930 р. звів Параскеву в сан ігумені¹⁹. В різний час під керівництвом ігумені Параскеви знаходилося до 112 насельниць²⁰.

Високо оцінював значення монастиря в Липчі професор Московської духовної академії І. Шабатін: «Липчанская обитель становится главным очагом строгого иноческого общежития, в котором неустанный труд на полях, в лесу, на фермах, в организованной трудами м. Параскевы замечательной ковровой мастерской и другие послушания сочетались с молитвенно-подвижническим образом жизни монахинь. Характернейшей особенностью Липчанского монастыря, как равно и «дочерних», отпочковавшихся от него женских обителей, на мой взгляд, является почти полное отсутствие носительниц особых подвигов (схимниц, молчальниц, затворниц и пр.), ибо игумения Параскева, являя собой пример высоких добродетелей, редко благословляла на такие подвиги, предпочитая добродетельную жизнь в общемонастырских условиях. Это духовное направление игумении Параскевы обусловило вторую характерную особенность Закарпатского женского монастыря – общий высокий уровень духовной жизни монашествующих»²¹.

У 1947 р. Мукачівський монастир на Чернечій горі був повернутий православним. Єпископ Нестор (Сидорук) переводить туди настоятелькою

¹⁶ Монастир Куведжин розташований на горі Фрушка гора в північній сербській провінції Воєводина. Заснований у 1520 р. та знищений турецькою навалою. Відновлений монахами у 1-й пол. XVIII ст. У 1923 р. перетворений на жіночий. Під час Другої світової війни зруйнований. Відновлений у 2009 р. КУВЕЖДИН // <http://www.sluzba.vojvodina.gov.rs/SEKRETARIJATI-V/web-APV-cinjenice/web-manastiri/KUVEZDIN.htm>

¹⁷ Данильць Ю. Православний монастир Різдва Богородиці у селі Липча. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 6.

¹⁸ Женский православный монастырь в с. Липча // Православная Карпатская Русь. – 1929. – 1 июня. – С. 4.

¹⁹ Аверій (Таушев), архієпископ. Кончина Ігумені Параскеви // Православная Русь. – 1967. – № 10. – С. 5.

²⁰ Державний архів Закарпатської області. – Ф. Р. – 544. – Оп. 3. – Спр. 53. – Арк. 17.

²¹ Шабатин І. Памяти основательницы и кормчей закарпатского женского монашества // ЖМП. – 1967. – № 7. – С. 24.

ігуменю Параскеву та частину сестер Липчанського монастиря²². Указом Патріарха Московського Алексія І ігуменя Параскева в квітні 1948 р. була нагороджена хрестом з прикрасами. За перші роки перебування ігумені Параскеви в Мукачеві було проведено ремонтні роботи монастирських будівель.

Багаторічний духівник монастиря архимандрит Василій (Пронін) писав: «В руководстве монастырем покойная игуменья проявляла глубокую духовную опытность, постоянно исполняла клиросное послушание и всегда сама читала поучения сестрам на запричастном из творений святых отцов, аскетической литературы и из сочинений русских святителей. В монастырской трапезной, где м. Параскева всегда принимала пищу вместе с монахинями, она часто беседовала о монашеской дисциплине, делала ясные и конкретные указания. С любовью принимала она поступающих в монастырь сестер, отдавая им свои монашеские одежды.

Хотя последние месяцы матушка была тяжело больна, она мужественно переносила недуг, соборовалась и неоднократно причащалась Святых Тайн. В субботу 18 марта с. г. (1967 р. – Ю.Д.) она, преодолевая боль, была в последний раз в монастырской церкви, а когда ее уговаривали остаться в келлии, она сказала: «Хочу последний раз пойти в церковь и с сестрами причаститься».

В келлии постоянным чтением матушки игуменнии была Псалтирь Божией Матери. В последнее время она много вышивала для церкви и не переставала управлять монастырем. Но здоровье ее день ото дня заметно слабело. Она могла уже только сидеть в постели, мало спала, началось кислородное голодание. Утром во вторник 4 апреля, в 8 час. 30 мин., игуменья отошла к вечной жизни в полном сознании и обладании духа. В это время все были в церкви на Часах, кроме двух монахинь, которые неотлучно были с умирающей. Перезвон монастырских колоколов возвестия о ее кончине. Все поспешили в келлию, где были прочитаны полагающиеся каноны и отслужена панихида. Тело усопшей было перенесено в храм. Соборне отслужили парастас. Весть о кончине быстро разнеслась по городу, окрестностям, Закарпатья. Прибывавшие священники служили панихиды, а у открытого гроба днем и ночью читалась Псалтирь»²³.

²² Харлампов П. К истории православного монашества в Закарпатье // ЖМП. – 1957. – №5. – С. 65.

²³ Василій (Пронін), архимандрит. Игуменья Параскева // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 19.

Перед смертю ігуменя Параскева прийняла схиму з іменем Ніна. Померла 4 квітня 1967 р. 6 квітня було відправлено похорон, який очолив архієпископ Мукачівсько-Ужгородський Григорій (Закаляк) у співслужінні 34 священників. Після читання Євангелія надгробне слово виголосив архієпископ Григорій: «Блажен путь, в оньже идеши днесь, душе, яко уготовася тебе место упокоения», – повторил он слова заупокойного прокимна. – Не на радость мы собрались сегодня в этом монастырском храме, дорогие во Христе братия и сестры. Мы прибыли к вам, чтобы отдать последний долг и вместе с вами церковною молитвою напутствовать в последнюю дорогу блаженнопочившую игумению Свято-Николаевской обители Параскеву. Великую утрату понесла сегодня ваша святая обитель. В достойной особе покойной игумений Параскевы уходит от нас навеки ревностная монахиня – игумения, которая всю свою жизнь, все свои силы, свою кипучую энергию, возвышенные порывы своей души посвятила ревностному служению Господу Богу, Пресвятой Богородице и Свято-Николаевской обители. Всеми трудами и подвигами своей многолетней жизни направляла она вас, дорогие сестры, к Богу, к небу, всегда представляла пред вашими очами высокие образы «христианской праведности, указывала на вечное, сверхприродное назначение души, защищала вас от нравственного расслабления. Но вот окончилась многотрудная жизнь этой праведной монахини, и мы сегодня стоим возле ее гроба. Глубокая печаль по поводу разлуки охватывает наши сердца, и многие проливают слезы. И только твердая вера, что смерть – это переход в другую, сверхприродную жизнь с Богом, на небесах, утешает нас в этот скорбный час расставания. Итак, вознесем наши молитвы, чтобы легкой была родная земля новопреставленной игумений Параскеве. Аминь»²⁴.

Потім владика зачитав телеграму Святійшого Патріарха Алексія І: «Выражаем сердечное соболезнование сестрам Николаевской обители и всем, знавшим почтенную матушку игумению Параскеву, ныне в Бозе почившую. Да вселит Господь душу ее в селениях праведных. Исполнение обязанностей игумений возлагается на монахиню Афанасию (Богуряк). Патриарх Алексей».

«После заупокойной ектении надгробное слово сказал иеромонах Иустин, отметив, какое горе принесла Карпатам кончина игумений. Она

²⁴ Там же.

первая провела монашескую борозду и много потрудилась в обители, созданной на берегу реки Латорицы.

Духовник монастыря архимандрит Василий прочел собственноручно написанное игуменией «прощание»: «Игуменья Параскева, грешная, прощаюсь со всеми... Всечестнейшие отцы, мои молитвенники, прошу вас прочитайте сие на моем смутном похороне. Но не могу я с вами, как прежде, устами и гласом беседовати, яко бездыханна и безгласна есмь, но беседую моим сим убогим письмецом.

Храмина моего тела разрушилась и земли предается, по слову Господню: «Земля еси и в землю пойдеш» (Быт. 3, 19). Но чаю воскресения мертвых и желаю наследовать будущего века. Надежда и спасение мое Иисус Христос, Господь мой и Бог мой.

Отошла я от вас в путь дальний и шествую незнакомым мне путем, от временной жизни сей я отлучаюся, и уже друг друга мы не увидим, как прежде, когда говорили и делились сего мира скорбями. Но придет время второго пришествия Христова, там встретимся, где соберутся все от века скончавшиеся. О, сподоби Господи, там встретиться»²⁵.

Поховали ігуменю Параскеву на кладовищі Свято-Миколаївського монастиря.

²⁵ Там же.

Михайло Делеган

*директор Державного архіву
Закарпатської області,
кандидат історичних наук*

До питання щодо оригінальності (достовірності) грамоти Федора Корятовича 1360 року

«Наука истории Угорской Руси далеко не может удовлетворить всем требованиям современной исторической науки как со стороны объема, так и со стороны метода исторического исследования».

Е. Ю. Перфецкий. Обзор угрорусской историографии//
Вчені Росії про Закарпаття: Із закарпатознавчої спадщини.
– Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. – С. 69.

100-річчю з дня народження батька, Делегана Василя Федоровича,
що виповнилося 9 лютого 2011 року, присвячую.

На початку вересня 2010 року урочисто відзначено 650-річчя заснування Мукачівського православного монастиря. Не вдаючися до аналізу об'єктивності підстав відзначення саме 650-річчя монастиря, вважаємо це добрим приводом для ще однієї спроби проаналізувати чи не найбільш суперечливе питання в історіографії Закарпаття – питання оригінальності дарчої грамоти подільського князя Федора (Теодора) Корятовича Мукачівському монастирю святого Миколая, що датується 1360 роком.

Відразу зазначимо, що хоча з часу виходу у світ праці угорського графа Ігнатія Батяні, в якій, з посиланням на юридичний прецедент, ставилася під сумнів оригінальність зазначеного документа, минуло більше 200 років¹, жоден із дослідників, котрі відстоювали його оригінальність, не зміг надати достатньо переконливих аргументів на користь цього твердження. Серед вчених – прихильників оригінальності грамоти 1360 року досить назвати імена І. Базиловича, Г. Бідермана, В. Гаджеги, І. Дулішковича, Ю. Жатковича, М. Лучкая, А. Сірмая та ін. До прихильників оригінальності грамоти належить також архимандрит Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря Василій Пронін, який у своїй «Истории Православной Церкви на Закарпатье» допускає слідом за О. Л. Петровим, що грамота є перекладом, зробленим монахами із слов'янського тексту; переклад було зроблено пізніше – в XV або XVI століттях. Він вважав, не надаючи достатньо вагомих аргументів, що «сам Кориатович написал грамоту на славянском языке, так же, как и его брат Юрий или Юрг Кориатович, который играл столь выдающуюся роль в истории Молдавской митрополии»². Достатніми аргументами для підтвердження свого висновку о. Василій вважає: 1) “... если брат Феодора Кориатовича писал грамоту по-славянски, то так же по-славянски писал и Ф. Кориатович, тем более, что он не ссылается на короля для утверждения грамоты, (як це було прийнято у Середньовіччя – М.Д.) и поэтому не имел необходимости составлять ее на языке, понятном при дворе”; 2) “Славянским оригиналом объясняется русский суффикс “ович” в отчестве Феодора, против подлинности которого делает замечания Петров”³ (підкреслено нами – М.Д.). Незрозумілою є видача такого змісту грамоти в обхід обов'язкового на той історичний період затвердження королем, тим більше з врахуванням умов, на яких Ф. Корятювич отримав Мукачівську домінію від короля Угорщини. За серйозний аргумент, який наводить о. Пронін – посилання автора грамоти на бога – “Божою милістю” та “Місто наше Мукачево”, як і інші його припущення, а не

¹ Batthyány Ignác. Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae. - I kötet. - Albae-Carol., 1785. (Див. детальніше: A Pallas Nagy Lexikona. - II kötet. - Budapest, 1893. - 737 old.; Révai Nagy Lexikona. - II kötet. - Budapest, 1911. - 700 old.)

² Пронин Василий, архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье. Издание второе. Мукачевская епархия: Ужгород, 2009. - С. 109; Він же: Князь Корятювич, внук Гедіміна // Архимандрит Василий (Пронин). Собрание трудов. / Сост.: Монич А., Данилец Ю. - Т.1: Жизнеописание. Научные и богословские исследования. - Ужгород: ОАО “Патент”, 2010. - С. 272.

³ Пронин Василий, архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье... - С. 110.

аргументи⁴, для ухилення від усталеної практики затвердження грамоти королем, ми прийняти не маємо належних підстав.

Правда, для публікацій зазначених авторів, на наш погляд, частково характерне старовинне правило – *Scribitur historia ad narrandum, non ad probandum* (Пишуть для того, щоб розповісти, а не для того, щоб доказати). Головним недоліком їх підходу до вивчення цього складного питання нашої древньої історії була, як цілком справедливо зазначив російський історик-славист Е. Ю. Перфецький, відсутність критично-порівняльного методу в процесі реконструкції історичних фактів.⁵ І хоча думка про підробку грамоти князя Феодора Коріатовича від 1360 року виникла уже давно⁶, тільки в угорського історика-дослідника А. Годинки, автора «Історії Мукачівської греко-католицької єпархії», знаходимо елементи наукової критики грамоти Феодора Коріатовича, яка і привела дослідника до реалістичного висновку щодо не оригінальності зазначеного історичного документа.⁷ На підставі аналітичних висновків ми можемо стверджувати з цілковитою впевненістю, що усі крапки над «і» у вирішенні цього питання були поставлені професором Санкт-Петербурзького університету О. Л. Петровим і І. Холодняком у III-й книзі «Материалов для истории Угорской Руси. О подложности грамоты князя Феодора Коріатовича 1360 г.»⁸ та М. С. Грушевським в IV-у томі «Історії України-Руси».⁹ О. Л. Петров два рази звертався до цієї теми: вперше він досліджував її на початку ХХ століття, а згодом, уже в кінці 1920-х років знову повернувся до неї, доповнивши свої аргументи основними положеннями палеографічного етюдю І. Холодняка про грамоту 1360 року.

Доречно зазначити, що жоден із дослідників – прихильників оригінальності грамоти князя Феодора Коріатовича не був, за їхніми власними визнаннями, спеціалістом в галузі дипломатики і палеографії.

⁴ Там же. – С. 111-112.

⁵ Перфецький Е. Ю. Обзор угрорусской историографии // Вчені Росії про Закарпаття: Із карпатознавчої спадщини. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. – С. 75, 77 – 78.

⁶ Там же. – С. 70.

⁷ Див.: Hodinka Antal. A Munkácsi Görög – Katholikus püspökség története. – Budapest, 1909.

⁸ Див.: Критическія замѣчанія А. Петрова. Палеографическій этюдъ И. Холодняка. Материалы для истории Угорской Руси. III. О подложности грамоты князя Феодора Коріатовича 1360 года. – Санкт-петербургъ: типографія императорской Академии наукъ, 1906.

⁹ Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – Репринтне видання. - К.: Наук. думка, 1991. - Т. IV. – 1993. - С. 171-172.

Тому не дивно, що за допомогою у вирішенні питань, пов'язаних із зазначеними допоміжними історичними дисциплінами, вони зверталися до угорських палеографів. Угорські ж палеографи, вивчивши грамоту 1360 року, яка і до нинішнього часу зберігається у Словацькому Народному архіві (Slovenský národný archív) в Братиславі,¹⁰ прийшли до висновку про її оригінальність.

Доречно буде нагадати слова М. Лучкая про те, як, на його думку, грамота потрапила до архіву Братислави, котрі він наводить у II-му томі відомої шеститомної праці “Historia Carpato-Ruthenorum” (з найдавніших часів до початку 19 ст.). Він повідомляє, що “Цю грамоту, написану готичними буквами на пергаменті і скріплену звичайною печаткою, підтверджену Матієм Корвіном року Божого 1458 і 1488, а також самим Владиславом 1491 р., єпископ Парфеній біля 1550 року передав архієпископу естергомському Георгію Ліппаю, який її здав у пожонський капітульний архів, де вона тепер зберігається, я [її там] бачив”.¹¹

Чому ж і О. Петров, і А. Годинка, і І. Холодняк поставилися скептично до висновків угорських вчених? Очевидно, справа полягає в тому, що з другої половини ХІХ століття найавторитетнішим центром по вивченню середньовічних документів, і взагалі, середньовічної латині справедливо вважався архівний інститут при Віденському університеті, який палеографи називали Австрійською “Школою Хартій” (Ecole de Chartes).¹² Тривалий період цей інститут очолював професор Віденського університету Еміл фон Оттенталь (Emil von Ottenthal), який вважався найдосвідченішим і добре знаним спеціалістом у галузі середньовічної латинської палеографії.¹³ Саме до нього і звернувся О. Л. Петров з проханням визначити оригінальність грамоти Федора Корятовича 1360 року. Детально ознайо-

¹⁰ Див.: Slovenský národný archív, Bratislava (Словацький народний архів, Братислава). – Фонд «Священна Братиславська капітула». – Коробка № 11. – Фасцикула 1.

¹¹ Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: У шести томах / Дешифрування рукопису, переклад українською мовою та покажчики Ю. М. Сака; Редкол. Й. О. Баглай, М. М. Вегеш, Д. Д. Данилюк, М. В. Орос, І. М. Сенько. – Т. II. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – С. 147.

¹² Тривалий період центром вивчення середньовічних латинських текстів була Паризька Школа Хартій (Ecole de Chartes), створена у 1821 році, яка продовжувала кращі традиції європейських палеографів ХVІІ століття Жана Мабільона (1632 – 1707 рр.), автора першої ґрунтовної праці з дипломатики “De re diplomatica” і Даніеля Папєброха (1628 – 1714 рр.), відомого видавця середньовічних рукописів. (Див. детальніше: Чаєв Н. С. и Черепнин Л. В. Русская палеография. – М., 1946. – С. 22).

¹³ Див.: Révai Nagy Lexicon. – XIV kötet. – Budapest, 1916. – 908 old.; Emil von Ottenthal//de.wikipedia.org/wiki/Emil_von_Ottenthal

мившись з грамотою, професор Е. фон Оттенталь прийшов до висновку, що вона не є оригіальною. Він переконливо заявив, що грамота 1360 року є підробленою. Цей аргумент, а також детальний науковий аналіз самого тексту грамоти, і змушував О. Л. Петрова, А. Годинку, І. Холодняка та інших об'єктивних дослідників робити висновок про те, що зазначений документ було підроблено пізніше і він не міг бути складений в 60 – ті рр. XIV століття.

Ми не будемо детально зупинятися на аргументах О. Л. Петрова, А. Годинки та І. Холодняка, тим більше, що в аргументації О. Петрова і А. Годинки є окремі відмінності. Спробуємо проаналізувати грамоту 1360 року з точки зору окремих елементів дипломатики і середньовічної хронології. Спеціалістам у галузі дипломатики добре відомо, що духовні, договірні, дарчі грамоти та інші актові документи мають свою специфічну сталу структуру, яку ще називають формуляром грамоти. До нього входять: наррація, тобто виклад обставин, які передували складанню грамоти (акту); преамбула, тобто формулювання вищої мети складання грамоти (акту); інтитуляція, тобто позначення того, від чийого імені складався документ; інскрипція, тобто позначення адресата документа (грамоти, акту); санкція, тобто заборона порушувати вимоги грамоти (акту) під страхом тих чи інших видів покарань; диспозиція, тобто нормативні статті грамоти (акту), умови договору або розпорядження по суті справи.

Формуляр грамоти чи актового документа був більш-менш усталеним і не змінювався упродовж століть, хоча було й не обов'язково, щоб, до прикладу, в кожній грамоті були присутніми “наррація” чи “преамбула”. Таким чином, такий усталений формуляр давав можливість спеціалістам у галузі дипломатики вивчати зовнішню і внутрішню структури документа та їх еволюцію. Велике значення при цьому надавалося вивченню «інтитуляції», оскільки титул особи, від імені якої складалася грамота або актовий документ, давав можливість визначити юридичний статус даної особи щодо тієї чи іншої території, номінальним чи фактичним володарем якої вона була. У нашому конкретному випадку в грамоті 1360 року в «інтитуляції» йдеться про Федора Корятовича як «князя Мукачівського» (*Dux Munkacsiensis*), хоча ні «де-факто», ні «де-юре» Мукачівського князівства не існувало, а сам Корятович отримав від угорського короля в володіння Спішську і Маковицьку домінії. Така груба помилка

в «інституції», що було не допустимо в документах подібного рівня, змушує безпристрасного дослідника цілком аргументовано сумніватися в оригінальності грамоти 1360 року.

Ми також залишаємо осторонь аналіз воєнно-політичних подій у Великому князівстві Литовському, із якого випливає, що у 1360 році подільський князь Федор Корятович ніяк не міг знаходитися на території північно-східних комітатів Угорського королівства, і переходимо до датування, а точніше особливостей датування грамот XIV століття. Порівняльний аналіз уже відомих ученим дарчих, договірних і духовних грамот XIV – XV століть¹⁴ засвідчує, що при написанні дат в тексті ніколи, аж до XVI століття, не вказувався, та ще прописом, як це зроблено у грамоті 1360 року, день того або іншого місяця (*octavo die mensis Martii*). В грамотах, та й взагалі у актових документах XV століття, як правило, зазначалися наступні дні тижня: понеділок - *feria secunda*; вівторок – *feria tertia*; середа – *feria quarta*; четвер – *feria quinta*; п'ятниця – *feria sexta*; субота – *feria septima* або “*subbotha*”; неділя – *feria prima*. Дні ж позначалися за церковними святами, які випадали на той чи інший день, або на найближче до нього свято – як очікуване, так і минуле. Нагадаємо, що усі релігійні свята поділяються на неперехідні (*festas immobilia*), які припадають на одні і ті ж числа кожного року, і перехідні (*festas mobilia*), які переважно залежали від терміну Паски.¹⁵ Через це зрозуміло, наскільки важко буває спеціалісту у галузі середньовічної хронології перевести середньовічне датування тієї чи іншої грамоти чи якого – небудь актового документа на той чи інший день місяця. До того ж необхідно зазначити, що у самому реченні, яке відображає дату документа, зустрічаються висловлювання “*proxima*”, тобто «найближчого дня», “*post festum*”, тобто «після свята» і “*ante festum*”, тобто «перед святом» на честь якого-небудь свята. Через це, наприклад, останнє речення однієї із грамот XV століття, у якому йдеться про дату її створення пишеться так: «Дано найближчої середи перед святом Святого апостола Фоми, року Господнього одна тисяча чотириста п'ятнадцятого» (*Datum feria quarta proxima ante festum Beati Thome apostoli. Anno Domini millesimo quadringentesimo quintodecimo supradicto*).¹⁶ Ще раз нагадаємо,

¹⁴ Див.: Mihályi János. Máramarosí Diplomák a XIV és XV századból. – Máramaros – Sziget, 1900.

¹⁵ Див.: Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990. – С. 190 – 191.

¹⁶ Mihályi János. Op. cit. – 203 old.

що жодних інших правил датування грамот і актових документів XIV-XV століть у країнах Західної і Центральної Європи не допускалося. Таким чином, навіть якщо не брати до уваги аргументи О. Л. Петрова, А. Годинки, І. Холодняка, досить загальний аналіз грамоти Ф. Корятовича 1360 року з точки зору дипломатики і середньовічної хронології змушує об'єктивного дослідника поставити під сумнів її оригінальність.

Відповідь на питання про те, кому і для чого було потрібно створювати підробну грамоту, дав уже згадуваний нами Е. Ю. Перфецький. Він стверджує, що саме "...необхідність захисту економічних інтересів Мукачівського монастиря змусили І. Базиловича взятися за доведення оригінальності жалуваної грамоти кн. Корятовича, в результаті чого появилася його відома "Brevis notitia...", в двох місцях якої він, між іншим, з помітною тенденційністю старається доказати оригінальність цієї грамоти..."¹⁷.

Вважаємо за доцільне зазначити, що у ході підготовки цієї публікації нам вдалося зробити декілька, на наш погляд, необхідних кроків.

1. На наш запит ми отримали фотокопію грамоти Ф. Корятовича, що зберігається у Словацькому народному архіві у Братиславі. Грамота написана готичним шрифтом. Печатка відсутня. Загальний огляд копії зазначеного документа дає нам підстави робити висновок, що вона не є оригіналом грамоти Ф. Корятовича 1360 року. Такої ж думки дотримується і директор Словацького народного архіву Радослав Рагач. На нашу думку, у Словацькому народному архіві зберігається копія грамоти Ф. Корятовича, виготовлена не раніше XVI століття. Про це свідчить носій інформації та спосіб (стиль) написання грамоти (копії).

2. Копія грамоти Ф. Корятовича, яка зберігається у Державному архіві Закарпатської області¹⁸ (є і така!), очевидно, відтворена у XVIII ст. Її текст (шрифт не готичний) розміщений на двох стандартних аркушах А3. На другий аркуш винесено всього одинадцять рядків. Дата складання грамоти зазначена словами латинською мовою, а не цифрами, як у тексті грамоти, отриманої з Братислави. Початок грамоти теж суттєво відрізняється від братиславського варіанта, тобто текст, що зберігається у Берегівському

¹⁷ Перфецький Е. Ю. Вказана праця. – С. 71.

¹⁸ Державний архів Закарпатської області. – Ф. 151. Правління Мукачівської греко-католицької єпарії, м. Ужгород. - Оп. 25. – Спр. 8. Декрет Мукачевського князя Ф. Корятовича об основанні в г. Мукачеве монастиря. Копія. 8 мар-та 1360 г. (так в документі). – Арк. 1 – 2.

підрозділі Державного архіву Закарпатської області, можна назвати досить довільно і навіть, можна припустити, поспіхом виготовленою копією з копії так званої грамоти Ф. Коріятовича 1360 року (підробки).

3. Вперше у фонді № 151 “Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Мукачево” Державного архіву Закарпатської області, у липні 2010 року нами виявлено фотокопію грамоти Ф. Коріятовича, виготовленої О. Петровим у 1891 році¹⁹. Про неї він згадує у своєму листі до настоятеля Мукачівського монастиря А. Ф. Кралицького від 19 (7) травня 1891 року²⁰.

Додатки:

1. Копія грамоти Ф. Коріятовича від 8 березня 1360 року, що зберігається у Словацькому народному архіві в Братиславі; на одному арк., в одному прим.

2. Фотокопія грамоти Ф. Коріятовича від 8 березня 1360 року, що виготовлена у 1891 році О. Л. Петровим у Братиславі і нині зберігається у Державному архіві Закарпатської області; на одному арк., в одному прим.

3. Копія грамоти Ф. Коріятовича від 8 березня 1360 року, виготовлена орієнтовно у XVIII ст. і зберігається у Державному архіві Закарпатської області; на двох арк., в одному прим.

4. Фото портрета Ф. Коріятовича, що знаходиться в Мукачівському Свято-Миколаївському монастирі.

5. Фото Е. фон Оттенталя; на одному арк., в одному прим.

6. Титульна сторінка першого тома книги І. Базиловича “*Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...*” ; на одному арк., в одному прим.

Автор висловлює вдячність кандидату історичних наук С. А. Вискварко за сприяння у підготовці публікації.

¹⁹ Там же. – Оп. 20. – Спр. 281. Фотокопії грамот королей Матвея I, Влади-слава II і князя Федора Коріятовича, сделанные профессором Санкт-Петербургского университета А. Л. Петровым. – Арк. 8. (Якщо раніше справа була не датованою, то нашими, спільними з кандидатом історичних наук, головним спеціалістом архіву Вискварко С. А., зусиллями нині на ній зазначено: 1891 рік).

²⁰ Див.: Делеган М., Вискварко С. Письма О. Петрова//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія/ Міністерство освіти і науки України; Державний вищий навчальний заклад “Ужгородський національний університет”; [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Вид-во УжНУ “Говерла”, 2008. – Вип. 21. – С. 226.

Протоієрей Олександр Гук

*кандидат богослов'я СПбДА,
науковий співробітник БІНДЦ
імені архімандрита Василя (Проніна)*

Актуалізація православної віри в контексті історії Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря

Актуалізація визначається як здійснення в реальності наявних можливостей. Історія Мукачівського монастиря в цьому відношенні являється показовою, оскільки їй притаманні такі особливості як архетипна основа, неперервність місії, духовне, інтелектуальне та церковно-адміністративне домінування. Всі ці особливості набувають єдиної цілісності, і в наш час їм притаманний взірцевий зміст.

Основи цього взірцевого змісту закладені в творчій діяльності духівника Мукачівського монастиря архімандрита Василя (Проніна) (1911-1997). В його богословських та наукових трудах всі ці складові одержали виразне втілення. Якщо звернутись до образної мови, в своїх творчих пошуках о. Василій осмислив історію Мукачівського монастиря від “альфи” до “омеги”, виклавши цю повноту в своїх дослідженнях.

Для визначення домінуючого значення Мукачівського монастиря в історії православ'я на Закарпатті у о. Василя була, в певній мірі, ідеальна система відліку – він безпосереднім чином знаходився в просторі монастиря, відчуваючи його минуле, сьогоденне та майбутнє. Завдяки своєму винятковому обдаруванню, він зміг виразно визначити лінійну перспективу історичної місії Мукачівського монастиря від архетипних глибин християнського минулого нашого краю до сучасності.

Як вчений, о. Василій дослідив доісторичний зміст Чернечої гори. Тут присутній методологічний принцип, який вказує на те, що такої ж вичерпної скрупульозності слід очікувати і відносно історії монастиря. Чудовий огляд “До історії Мукачівського монастиря” є свідченням цьому.

Православна віра в своїй основі древня, яка веде свій початок від первісних витоків. Саме вона стала глибинним здобутком нашого народу, формуючи його самобутню самосвідомість та образ буття. О. Василій вказує на цю особливість: “При уважному вивченні мови, звичаїв та обрядів Закарпаття вражає їх дивовижна древність”¹.

Таким чином, православ'я стало архетипною основою історичної само ідентифікації нашого народу. О. Василій підкреслює: “В кінці X – на початку XI століття, тут вже було поширене слов'янське християнство у візантійській редакції”².

Чітко визначив він і історичні висновки, які стали класичними: “Християнство в Закарпаття принесли святі Кирил та Мефодій”³. Співзвучна його дослідницька направленість з висновками видатного церковного історика Є. Голубинського: “Св. Володимир запросив у Київ проповідників із Угорської Русі”⁴.

Відмічає о. Василій і загальнослов'янську єдність на православній основі: “Преп. Мойсей Угрин був першим преподобним київських печер”⁵. Належать йому і оригінальні дослідницькі припущення: “Мукачівська єпархія могла бути однією із семи Панонських єпископств, заснованих архієпископом Мефодієм”⁶.

Логічним наслідком таких висновків слід вважати і древність монастиря, який, згідно переданню, був заснований в XI ст. ченцями, що прийшли з Анастасією, дочкою Ярослава Мудрого.

Особливе значення Мукачівського монастиря в неперервності місії. Його духовний життєдайний вогник не затухав. Менш щасливою видалась доля інших наших древніх монастирів – Грушівського та Угольського. Їм довелось пережити час повного спустошення. Тому зрозуміло, що

¹ Архимандрит Василий (Пронин). Собрание трудов. – Ужгород: «Патент», 2010. – Т. 1. – С. 207.

² Там же. – С. 256.

³ Там же. – С. 180.

⁴ Там же. – С. 207.

⁵ Там же. – С. 208.

⁶ Там же. – С. 180.

монастир на Чернечій горі став центром духовного життя нашого краю впродовж всієї його християнської історії, незважаючи на дуже складне геополітичне положення, відмічене непримиримим протистоянням між католицькою Австрією та прореформаторською Трансильванією.

І в цих драматичних обставинах Мукачівський монастир продовжував залишатись символом приналежності нашого народу до первісних витоків своєї віри: “У народної маси Мукачівської єпархії хитань не було: вона прагнула залишатись у вірі своїх предків”⁷. Незважаючи на сильний тиск з боку католицьких королів та протестантських князів “, народ рішуче повставав проти заміни “старої віри”, а разом з народом - і більшість духовенства”⁸.

Виконуючи визначальну духовну місію, Мукачівський монастир в той же час був і просвітницьким центром в православному просторі нашого краю. Його багата бібліотека стала скарбницею історичної пам'яті нашого народу, з якої черпало натхнення багато дослідників. Усі їх творчі зусилля зводились до одного знаменника: православна віра нашого народу древня і являється основою духовної єдності як внутрішнім чином, так і зовнішнім.

Як приклад, можна взяти до уваги відношення о. Василя до дослідницької праці протоігумена Іоаннікія Базиловича: “Ця книга мала велике значення для розвитку церковної та слов'янської самосвідомості місцевого населення, вказувала на спорідненість слов'янських племен, на зв'язки з древньою Візантією”⁹.

Відмічає о. Василій і викладацьку діяльність ігумена Арсенія Коцака, яку можна вважати взірцевою.

Красномовним являється висновок відносно зв'язків між православними школами того часу, до чого Мукачівський монастир мав безпосереднє відношення: “Школа при Мукачівському монастирі відчувала вплив Острозької”¹⁰. Виявлялась ця єдність і в сфері формування мовної культури: “Грамматика Мелетія Смотрицького мала вплив на закарпатську граматику Арсенія Коцака”¹¹.

⁷ Там же. – С. 224.

⁸ Там же. – С. 231.

⁹ Там же. – С. 180.

¹⁰ Там же. – С. 219.

¹¹ Там же. – С. 219.

До духовної та просвітницької місії Мукачівського монастиря долучається ще і церковно-адміністративна, яка вказує на те, що Мукачівський монастир був об'єднуючим центром у всій своїй повноті. І ця церковно-адміністративна складова у важкі періоди історії монастиря тільки підсилювала його міцність по відношенню до руйнівних зовнішніх факторів. О. Василій вказує: "Мукачівський монастир був резиденцією єпископа, що відображалось і на загально церковному житті. Народ, який приходив сюди на богослужіння, одержував не тільки духовно-моральну підтримку, але й початкові знання, відчуття єдності нащадків древньої Русі, усвідомлення народно-релігійного єднання"¹².

Відносно вищесказаних складових історії Мукачівського монастиря, о. Василю належить узагальнюючий висновок: "Все це необхідно приймати до уваги при вивченні діяльності та значення Мукачівського монастиря. Як резиденція єпископа він мав значення не тільки в якості джерела духовного просвітництва, але був і церковно-адміністративним центром, який об'єднував усіх віруючих, а за тих часів весь православний народ Закарпаття"¹³.

Таким чином, архімандрит Василій (Пронін) з точки зору можливостей нашого часу визначив історію Мукачівського монастиря як неперервне здійснення православної віри у всій повноті її актуалізації: духовній, інтелектуально-просвітницькій, церковно-адміністративній.

О. Василю довелось жити в непростий час, але Мукачівський монастир продовжував здійснювати свою історичну місію, і в його просторі багатогранний талант о. Василя знайшов для себе натхненне джерело. Тому не випадково саме Мукачівський монастир став доленосним місцем його духовного та творчого подвигу, оскільки тут в найбільшій мірі зосередилось духовне та інтелектуальне надбання нашого православного народу.

В контексті історії Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря о. Василій сформував алгоритм актуалізації православної віри нашого краю. Він передбачає повне розкриття усіх складових цього процесу. Схоже на те, що наш час таку можливість надає. Будемо сподіватись, що ця обнадійлива перспектива здійсниться у всій повноті та завершеності.

¹² Там же. – С. 217.

¹³ Там же. – С. 223.

Сергій Канаило

*історик-краєзнавець,
науковий співробітник БІНДЦ
імені архімандрита Василя (Проніна)*

Життєвий шлях та пастирське служіння духівника Мукачівського монастиря Арсенія (в схимі Стефана (Зейкана))

Схиархімандрит Степан, в миру Зейкан Степан Іванович, народився 17 березня 1894 р. в с. Липча Хустського району в селянській родині Івана Олександровича та Олени Губаль.

У 1901 р. прийнятий до першого класу церковно-приходської школи у рідному селі, яку закінчив у 1909 р. У 1910 р. прийнятий на державну службу і працював прикажчиком на будівництві шосейної дороги Усть-Чорна – Брустури (теп. Лопухів) Тячівського району.

У 1916 р. мобілізований до австро-угорського війська і в тому ж році відправлений на Східний фронт. 31 серпня 1916 р. під містом Луцьк переходить лінію фронту і здається в полон до росіян. Невдовзі він опиняється у таборі військовополонених під Царицином (Волгоград). В кінці 1916 р. вступає у царицинський піхотний полк, а після жовтневого перевороту Степан Зейкан вступає до загону Червоної Гвардії, яку організував більшовик Іван Туляк. Невдовзі Степана призначають помічником командуючого і завідуючим відділом артилерійського забезпечення цієї армії. Під час кровопролитних боїв Степан був два рази поранений та контужений. В кінці листопада 1919 р. він здав свої повноваження іншому, а сам попросився у бойову частину на фронт. Але після медогляду лікарі, враховуючи поранення, визнали його не придатним до військової служби.

Після закінчення громадянської війни Зейкан повернувся додому,

але тут опинився під наглядом румунської поліції і весь час перебував під домашнім арештом¹.

30 березня 1924 р. вступає послушником до Свято-Миколаївського чоловічого монастиря в с. Іза. 20 серпня пострижений у малу схиму з іменем Арсеній. 3 вересня 1924 р. возведений у сан ієродиякона, а 4 вересня єпископом Досифеєм возведений у сан ієромонаха. Через два тижні, 15 вересня, отримує призначення на сільський приход у с. Кошелево Хустського округу, а з 10 травня 1925 р. уже обслуговує приход села Нижнє Селище².

5 листопада 1925 р. закінчив курси першої медичної допомоги.

15 листопада 1926 р. розпорядженням єпархіальної влади ієромонаха о. Арсенія переміщено на приход у с. Великий Бичків Рахівського району, а через неповний рік, 1 серпня 1927 р., у с. Волове (теп. м. Міжгір'я)³. Тут прослужив трохи більше одного року і 1 листопада 1928 р. отримує благословення на обслуговування приходу с. Горінчево. Щоб підняти свій освітній і духовний рівень, молодий ієромонах у цьому ж році поступає на навчальні курси, організовані єпархіальною владою, і 30 березня 1929 р. успішно здає екзамени за програмою 4 класів гімназії. Отримавши відповідну освіту, о. Арсеній призначається вчителем релігії для дітей православного віросповідання у державній народній школі села Горінчево.

12 жовтня 1931 р. його переміщують на приход села Рахово. Тут пробув недовго, бо вже 27 квітня 1932 р. служить помічником настоятеля у с. Великі Лучки. А через рік, 25 липня 1933 р., призначений помічником настоятеля до с. Ізи та вчителем Закону Божого для православних дітей місцевої народної школи.

Протягом 1933 – 1937 рр. відвідував пастирсько-богословські курси, які проводило єпархіальне управління⁴.

Ревне та безкорисне служіння о. Арсенія у справі утвердження Святого православ'я були заслужено оцінені єпархіальною владою. 19 грудня 1938 р., в день Святого Миколая Чудотворця, у храмі Свято-Миколаївського Ізького монастиря, преосвященним єпископом Володимиром, він був возведений у сан ігумена.

¹ Особистий архів автора. – Автобіографія від 07.02.1949 р. – С. 1-2.

² Список и точное описание жизни братии живущих и живших в монастыри Святителя о. Николая что при селе Иза, округа Хустскаго въ Карпатской Руси. – Рукопис. – С. 18.

³ Особистий архів автора. – Автобіографія від 07.02.1949 р. – С. 2.

⁴ Там же.

В кінці 1944 р., коли фронт уже наближався до Карпат, о. Арсеній під час проповіді з церковного амвона закликав місцевий народ не підтримувати угорську владу, а чекати своїх братів. Про це було донесено угорським жандармам, і за цей вчинок його приговорили до смертної кари. Щоб не потрапити у руки катів, духівник втік із села і до приходу Червоної Армії переховувався у навколишніх лісах. Крім цього, мав контакт з партизанами – забезпечував їх одягом і харчами. Після приходу в наш край Червоної Армії повернувся в Ізу і продовжував виконувати покладені на нього пастирські обов'язки.

У липні 1945 р. розпорядженням єпархіальної влади призначений духівником Липчанського монастиря⁵. 11 червня 1947 р. чинний єпископ Нестор своїм указом підтвердив призначення ігумена Арсенія на посаді духівника Свято-Різдва-Богородичного монастиря у с. Липча і одночасно благословив йому тимчасово нести послух благочинного Липчанського благочиння. Цікаво, що через декілька років благочинний усіх монастирів єпархії архімандрит Матфей писав про нього: «...В благочии он сумел скоро навести порядок, мир и покой. К богослужению проявляет большое усердие. Хороший хозяин»⁶.

9 серпня 1949 р. розпорядженням архієпископа Макарія о. Арсенію доручено тимчасово обслуговувати парафію села Липецька Поляна.

Безкорислива та ревна праця монаха на ниві православ'я не могла залишитися непоміченою. На пропозицію єпископа Іларіона Святійший патріарх Алексій у 1952 р. нагородив ігумена Арсенія хрестом з прикрасами.

29 жовтня 1953 р. єпархіальною владою призначений благочинним всіх монастирів Мукачівської єпархії. А в честь 60-ти річчя від дня народження та в честь 30-ти річчя пастирського служіння у 1954 р. нагороджений саном архімандрита.

У червні 1955 р. о. Арсенія призначено настоятелем Свято-Миколаївського Ізького монастиря. Виконуючи новий послух, духівник прикладав багато зусиль для облаштування обителі. Наявні документи свідчать, що стараннями архімандрита і насельників обителі у 1957 р. в монастирі було збудовано новий господарський будинок розміром 30x10

⁵ Там же – С.3.

⁶ Тамже. Характеристика від 30 грудня 1950 р.

м., який замінив стару будівлю, зведену ще в 1925 р⁷.

30 грудня 1957 р. архієпископ Варлаам видає розпорядження, за яким архімандрита Арсенія переміщено на посаду священика у Липчанський монастир, у якому знаходився до остаточної ліквідації у червні 1961 р.

Після закриття монастиря оселяється у с. Липча, а невдовзі призначається настоятелем цього приходу.

4 січня 1964 р., розпорядженням єпископа Боголіпа архімандрита Арсенія було переведено до Свято-Миколаївського Мукачівського монастиря і призначено помічником духівника обителі⁸.

Відчуваючи наближення останньої години, о. Арсеній приймає постриг у велику схиму з іменем Степан.

Помер 8 червня 1971 р. і похований на цвинтарі Свято-Миколаївського Мукачівського монастиря.

⁷ Там же. Документ від 1957 р.

⁸ Там же. Указ єпископа від 04.01.1964 р.